
Список використаних джерел

1. Гончаренко М.С., Бойчук Ю.Д. Екологія людини: Навчальний посібник / за ред. Н.В. Кочубей. — Суми: ВТД “Університетська книга”; К.: Видавничий дім “Княгиня Ольга”, 2005. — 394 с.
2. Димань Т.М. Екологія людини: підручник / Т.М. Димань.— К.: ВЦ «Академія», 2009. — 376 с.
3. Залеський І.І., Клименко М.О. Екологія людини: Підручник — К.: Видавничий центр “Академія”, 2005. — 288 с.

Н.П. Стецько, к.г.н., доц.

ВОДНІ ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Формування і розвиток рекреаційної діяльності здійснюється під впливом різноманітних умов і факторів, які можуть мати сприятливу, або обмежувальну дію. Сприятливою умовою, що активізує рекреаційну діяльність, розвиток і залучення нових територій, у сферу відпочинку, туризму мають водні рекреаційні ресурси. До обмежувальних (стримуючих) чинників у розвитку рекреаційної діяльності відноситься екологічний стан довкілля. Екологічний стан природного середовища, щодо рекреаційного використання можна визначати комплексним показником, якості природного середовища, а також по окремих компонентах ландшафту: клімат, водні ресурси, рельєф, ґрунти, та ін. Отже, кожний із наведених чинників можна віднести до певної групи, де він займає відповідне місце, залежно від міри його впливу на розвиток і територіальну організацію рекреаційної діяльності.

Розглянемо один із основних компонентів природних умов - *водні ресурси*, які часто виступають основним фактором розвитку різних видів рекреаційної діяльності, це річки, ставки, водосховища, мінеральні води. У поєднанні із сприятливими кліматичними умовами, водні ресурси мають велику популярність у населення для відпочинку (пляжно-купальний відпочинок, гребля, рибальство, водний туризм та ін.). Особливе місце для розвитку оздоровчої рекреаційної

діяльності відіграють мінеральні води, які використовуються для лікування та профілактики захворювань у санаторіях, профілакторіях.

Розвиток рекреаційної діяльності, яка пов'язана із водними ресурсами залежить від наявності безпосередньо водних рекреаційних ресурсів, їх розміщення на даній території, екологічного стану водних об'єктів, від фізичних та хімічних властивостей води, можливостей їх раціонального використання для відпочинку та оздоровлення людей. Від забезпеченості водою залежить розвиток, спеціалізація рекреаційного регіону, часто нестача водних ресурсів не дає можливості створювати курортні комплекси, через неможливе комунальне забезпечення їх водою.

Тернопільська область добре забезпечена водними ресурсами, які широко використовуються для комунального забезпечення установ відпочинку, відпочинку, лікувальними мінеральними водами для профілактики захворювань та лікування.

Річки Тернопільської області відносяться до двох басейнів: басейну Дністра, який займає 82% території і басейн Прип'яті - 18%. В області понад 2400 рік і потічків із сумарною довжиною більше 10 000км, але переважають ріки, довжина яких менша від 10 км. В області протікає 120 рік і потічків довжиною більше 10 км. Переважна їх більшість не використовується як місця відпочинку біля води, однак служать невід'ємним елементом пейзажу, навколишнього ландшафту. Неможливість використання малих річок в рекреаційній діяльності пов'язана саме з поганою екологічною ситуацією, забрудненням русел, та берегової частини річок. Однак при достатньо сприятливих властивостях прибережних краєвидів невеликі джерела є привабливим елементом для концентрації відпочиваючих.

За своїми рекреаційними якостями (температура води влітку + 20..21,5°C, середня тривалість купального сезону 90 днів) найбільш придатними для організації короточасного відпочинку дорослих і дітей є ріки області Серет, Стрипа, Збруч у своїй середній та нижній течіях з невисокими, часто залісненими сухими берегами, з переважанням грабово-дубових і букових, дубово-букових і грабових лісів.

На більшості річок (у їх нижній течії) можлива організація купання, рибалка, греблі на човнах та інших видів відпочинку на воді.

Для рекреаційних цілей найбільше практичне значення мають ріки Дністер, Збруч, Серет, Стрипа, Золота Липа.

Дністер бере початок у Карпатах, протікаючи вздовж нижньої межі області з заходу на схід протягом 215 км. Долина Дністра в межах області звужується, заглиблюється і набуває каньйоноподібної форми. Ширина русла від 60 до 150 м. Схили досить круті, обривисті, русло звивисте. Середня місячна температура води в липні 15-20°C (мах. 27-33°C). Всі ці характеристики говорять про те, що річка цілком придатна для організації масового пляжно-купального відпочинку, а також сухопутного, гребного туризму і рибальства. Велике естетичне значення мають береги Дністра, які приваблюють туристів та екскурсантів у літню пору року.

Однією із найбільших приток Дністра в межах області є річка Серет. Площа її басейну - 3 900 км², що становить майже 1/3 площі області. Витоки Серету і його верхня течія (до Тернополя) мають широкі заболочені долини, де побудовані великі водосховища, в яких займаються розведенням риби (Заложцівське, Вертелівське, Верхньо-Іванівське, Тернопільське). На берегах річки можливий короткочасний і тривалий відпочинок. Другою за довжиною притокою Дністра є річка Збруч. Біля витоку ріка тече широкою заболоченою долиною, але згодом долина заглиблюється і звужується, стає глибокою і звивистою з мальовничими схилами, особливо на дільниці, де перетинає Товтрову грядку. Умов для рекреації є достатньо, проте необхідно дещо звернути увагу на озеленення берегів річки. Такі річки, як Стрипа, Золота Липа є теж одними із найбільших приток Дністра, які використовуються для відпочинку місцевими жителями. Сприятливі кліматичні умови, своєрідна берегова лінія, сприяють організації короткочасного відпочинку для населення області.[3]

Широко використовуються для відпочинку ставки і водосховища області, переважна їх більшість штучного походження, вони розміщені в долинах рік. Загальна їх площа становить 1320 га. Найбільшими є Заложцівське, Касперівське

водосховища, став найбільший у селі Плотича на Стрипі. Сумарний об'єм водосховищ і ставків близько 90 млн.м³. Природних озер на території області мало, вони є невеликими. В рекреації ці водойми відіграють велике значення; на їх берегах добре розвивається масовий короткочасний відпочинок, туризм, розвиваються водні види спорту (гребля). Водосховища багаті на рибні ресурси, та орнітофауну, яка приваблює рибалок та мисливців.

Область добре забезпечена мінеральними водами і лікувальними грязями, які добуті через свердловини, або виявлені в джерелах на територіях Борщівського, Тереховлянського, Монастириського, Гусятинського, Бережанського районів. Практично виявлені такі типи вод:

а) сульфатно-кальцієві і сульфатно-натрієво-кальцієві води з мінералізацією 2,1-2,2 г/дм³. У м. Борщів дебіт свердловини становить 295 м³ на добу, у селі Сапогів дебіт джерела становить 43 м³ на добу. На базі цих двох лише ділянок можлива організація заводу із розливу мінеральних вод та розміщення санаторно-курортних установ місткістю 500-1000 чол.;

б) гідрокарбонатно-хлоридні натрієві води з мінералізацією 3,7 г/дм³, які є аналогами Махачкалінського типу мінеральних вод (Тереховлянський район, с.Гумніска), дебіт цієї свердловини становить 72 м³ на добу. Тут також можлива організація промислового розливу з потужністю 25-50 млн. пляшок на рік;

в) гідрокарбонатно-хлоридні натрієві води з мінералізацією 2,95 г/м³ є аналогом Айвазовського типу мінеральних вод. Такі води добуті в с.Великий Говилів Тереховлянського району, дебіт свердловини становить 259 м³ на добу. Потужності дозволяють організацію тут промислового розливу мінеральних вод з об'ємом 25-50 млн. пляшок на рік;

г) сульфатно-хлоридно-натрієві води з мінералізацією 3,2 г/л, є аналогом Чартакського типу мінеральних вод, ці води добуті в с.Задарів.

Запаси мінеральних вод на території Тернопільської області дають можливість розвиватись на їх базі лікувально-оздоровчому напрямку рекреації. Зокрема води Кишинівського,

---

Обухівського, Майкопського, Миргородського, Махачкалинського типу придатні для лікування хронічних гастритів, неускладнених виразкових захворювань шлунку та 12-палої кишки, хронічних колітів та ентероколітів, хронічного запалення печінки та жовчовивідних шляхів, хронічних панкреатитів, захворювань обміну речовин, цукрового діабету, ожиріння, подагри, хронічних захворювань сечовивідних шляхів. Бромні води, хлоридно-натрієві розсоли лікують серцево-судинні захворювання, захворювання центральної та периферійної нервової системи, захворювання органів опорно-рухового апарату та шкіри.

У центральній частині області (південніше від м.Тернополя) знаходяться води з вмістом сірководню понад 10 мг/дм³. В основному вони приурочені до неогенових утворень, представлені гіпсоангідритами і хемогенними вапняками верхнього торгону.

В межах області виділяється дві ділянки, на яких розміщені сульфідні води: Конопківка-Настасів, Сороцьке-Козівка. Сульфідні води Тернопільської області відносяться до прісних (з мінералізацією 0,5-0,8 г/дм³). Вміст сірководню в них становить 27-38 мг/дм³.

На ділянці Конопківка-Настасів (Микулинці) розміщені сульфатно-гідрокарбонатно-кальцієві і натрієво-кальцієво-сульфідні води. В долині села Сущин відомі декілька видів сірководневих вод (джерело №44 з дебітом 0,7-2,0 л за добу). Крім того, в долині цього джерела пробурено дві свердловини (№ 34 в с. Конопківка і № 33 с. Настасів, дебіт яких відповідно становить 0,81 л/добу (70 м³/добу) та 1,39 л/добу (120 м³/добу), свердловина № 34 використовується лікувальним ванним відділенням в смт. Микулинцях, а свердловина № 33 - санаторієм-профілакторієм. При об'ємі ванни 0,25 м³ вода зазначених свердловин забезпечує відповідно обслуговування 280-480 ванн за добу. Оскільки обслуговування ванн здійснюється через день, то на базі цих свердловин можуть функціонувати санаторно-курортні установи місткістю 500 і 1 000 осіб.

При великій потребі у мінеральних сірководневих водах необхідно проводити додаткові пошуки і розвідувальні роботи

на ділянці Конопківка-Настасів.

Бальнеологічні (лікувальні) властивості сірководневих вод досить відомі. Вони використовуються для лікування багатьох захворювань опорно-рухового апарату, шкірних і гінекологічних захворювань. Геолого-гідрологічні умови ділянки Конопківка-Настасів дозволяють розраховувати на виявлення значних запасів сульфідних вод. У поєднанні із сприятливими природно-кліматичними умовами Тернопільської області це дозволяє сподіватись на значне розширення здравниць на базі мінеральних вод.

1985 р. у районі Гусятин Тернопільської області розвідано Ново-Збручанські поклади двох типів мінеральних вод: слабомінералізованих з підвищеним вмістом органіки (типу "Нафтуся") і бромних хлоридно-натрієвих високої мінералізації (типу "Друскінінскай"). Родовище характеризується складними гідрогеологічними умовами, які обумовлені структурно-тектонічними, літологічними і геоморфологічними особливостями, складними гідродинамічними умовами.

Води типу "Нафтуся" приурочені до пористих силурійських вапняків, які залягають в інтервалі 10-270 м. Найбільш водні зони знаходяться на глибині 17-69 м. (понад 90% запасів підземних вод). З глибиною пористість зменшується, що приводить до погіршення фільтраційних властивостей. Треба відмітити, що середня течія долини річки Збруч по всій протяжності перспективна для одержання мінеральних вод типу "Друскінінскай".[2]

Лікувальні торф'яні грязі зареєстровані в районі смт. Заложці Зборівського району, сіл Яргорів Монастириського району, Великі Дедеркали Шумського району, Золотники, Конопківка, Сороцьке Тербовлянського, смт. Товсте Заліщицького району, а також поблизу міст Бережани, Зборів, Підволочиськ, Тернопіль.

Питання широкого використання мінеральних вод та лікувальних грязей з метою використання їх лікувальних властивостей, вимагає детального гідрогеологічного і бальнеологічного вивчення, підрахунків запасів. Це сприятиме розширенню мережі курортно-лікувальних установ. Значного фінансування і розміщення потужностей вимагають вже

розвідані джерела, створення на їх базі санаторіїв, профілактичних закладів лікування, які б мали загальнодержавне значення.

Гідрологічні заказники і пам'ятки природи як об'єкти пізнавальної рекреації і туризму. Гідрологічні об'єкти є одними із найпривабливіших для рекреаційної діяльності, екскурсійного туризму, відпочинку населення. Відношення до води у людей асоціюється з відношенням до життєдайних природних об'єктів, які в першу чергу необхідні людині як природні матеріальні і духовні блага. Звідси і природна зацікавленість людей до річок і ставків, озер, водоспадів, джерел тощо.

Область має цікаві і привабливі гідрологічні об'єкти, в силу специфічних геолого - геоморфологічних і орографічних особливостей території. Тут поєднуються каньйоноподібні річкові долини, бурхливі водні потоки, карстові озера, найвищі водоспади рівнинної частини України, рідкісні водоболотні угіддя.

Природозаповідні гідрологічні об'єкти області включають 8 гідрологічних заказників на площі 1896,7 га, із яких два заказники - загальнодержавного значення; 50 гідрологічних пам'яток природи площею 52,64 га, із яких 4 водоспади, 35 джерел, 3 карстові озерця, 4 витoki річок, 4 водоболотні масиви.[4]

Із гідрологічних заказників сприятливими для рекреаційного використання є Серетський, Семиківський, Скалатський, Іванівський, Боричівський, Романівський, Підволочиський. Це об'єкти масового відпочинку любителів рибної ловлі, веслування на човнах, купання, не зважаючи на те, що заказники виконують важливі водозбірні і водорегулюючі функції, є місцями збереження водноболотної фауни.

Особливе рекреаційне значення виконують гідрологічні пам'ятки природи. В області знаходяться під охороною мінеральні джерела, карстові озерця поблизу с. Вікно і на хуторі Борухи, болото Скабор, Русилівські, Соколецькі водоспади, потужні джерела в селах Базар, Переволока, Плотича, Червогородський водоспад, джерела витoku р. Серет.

До водоболотних угідь, які виконують не тільки

природоохоронні функції, а й є об'єктами пізнавальної рекреації, відносять Скориківське болото в Підволочиському районі, Білозірську заплаву в Лановецькому районі та болото "Скабор" в с. Тютків Тербовлянського району. Особливістю водно-болотного масиву "Скабор" є те, що він є залишком великої кількості озер і боліт, які були представлені колись на межиріччі Серету і Стрипи у так званому степу "Панталіха".[5]

Аналіз природних умов і факторів нам дає можливість виділити основні елементи природи, які відіграють важливе значення у розвитку рекреаційної діяльності, саме на тій території, яка забезпечена особливими елементами природи, що необхідні для повноцінного її розвитку і функціонування. Рекреаційна діяльність, туризм є більш комфортним на ділянках між двома різнорідними середовищами вода - суша, ліс – поляна, за належних екологічних умов. Рівнинна місцевість Тернопільської області з її вузькими глибоко врізаними руслами великих рік, скелясті схили, середня швидкість руху річок, створюють умови для купання людей, розвитку водних видів спорту (гребля, катінг та ін.). Дещо проблемним є рекреаційне використання малих та середніх річок, які потребують очищення русел, закріплення та озеленення берегів. Для відпочинку їх використовують лише на окремих ділянках річкової долини, де річка багата на підводні джерела і є хоча б часткове її природне очищення. Найбільше це характерно для таких рік області, як: Збруч, Золота Липа, Серет, Горинь та ін.

Література

1. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 26 червня 1991 р. // Вісник Верховної Ради України.- К.: Україна, 1991 р.
2. Малі річки України : Довідник / А. В. Яцик, Л. Б. Бишовець, Е.О. Богатов та ін.; За ред. А. В. Яцика.-К.: Урожай, 1991.-296 с.
3. Мариняк Я.О. Водогосподарський комплекс Тернопільської області (соціально-економічно-географічний аналіз): навч. посіб./ Я.О.Мариняк - Тернопіль, ТДПУ – 1997. – 64 с.
4. Царик Л., Чернюк Г. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу (на прикладі Тернопільської області). Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 1988 с.

---

5. Стецько Н.П. Рекреаційні ресурси підземних та поверхневих вод Тернопільської області / Н.П. Стецько. Подільські читання: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, (23-24 травня 2013 року). – Тернопіль: СМП "Тайп", 2013. – С.83-87 с.

І.М.Барна, к.г.н., доц.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ

На початкових етапах антропогенезу освоєння будь-якою групою, спільнотою певної території відбувалось у виключній відповідності до можливостей її природно-ресурсного потенціалу. Відтак, розглядаючи природокористування як вилучення, залучення природних ресурсів для свого життєзабезпечення людиною за умов природно-географічної неоднорідності території планети, очевидним є формування спільнот, які по-різному як якісно, так і кількісно експлуатували довкілля, набуваючи рис етнічної самотності. Таким чином використання ресурсів навколишнього середовища в межах етносу обумовило його етнічне «обличчя», як сукупності способів, прийомів, засобів для отримання підстав не лише успішно вижити, але й відновитись в наступних поколіннях. Останнім ретельно й докладно передавались у спадок, отримані шляхом спроб й помилок, способи використання природних ресурсів, які з часом набували ознак традицій.

Частиною етнокультури, в широкому сенсі слова, було розуміння кожним з етнічної спільноти залежності від природного середовища, стан якого корелює з оптимальним природокористуванням. Етнос сприймав природу як фундамент, на якому можна було будувати своє життєзабезпечення, тому лише традиційне природокористування реалізоване етнічною спільнотою враховувало потенційні можливості екосистеми в межах етнічної території. Відтак, поява мігрантів завжди розглядалась аборигенами як проникнення відмінних, більше того небезпечних, традицій використання ресурсів, сформованих в умовах іншого їх поєднання на чужій території. У цьому